

УДК 2-335 : 001.8 (477)

Науково-теоретичний альманах «Грані»
Scientific-theoretical almanac «Grani»«Grani». 2016. 138(10), 93-100.
doi:10.15421/1716127
www.grani.org.ua**Українські мислителі про філософсько-релігійні ідеї одкровення, преображення:
методологічні засади**З.І. Тіменик¹

Виявлено взаємозв'язок між ідеєю одкровення та преображення. Підставою для цього є реальний вплив «релігійної логіки». Встановлено, що для повновартісного вияву таких філософсько-релігійних ідей вирішальне значення має «темпоритміка». Вона наскрізно здатна єднати названі ідеї з (між)релігійними комунікаціями і міждисциплінарним простором. Унаслідок комплексу зв'язків утворюється «каскад» процесів. Це є свідченням взаємної обумовленості аналізу, елементів синтезу, гармонії, симфонії. З'ясовано недостатню кількість наявних термінів для розкриття обміркованих ідей. У дослідницький процес запропоновано ввести такі поняття, як «міжрелігійна свідомість», «одкровеннознавство» і заново – «релігійну логіку». Виявлено дотичні, сегментні зв'язки з однойменними ідеями у християнському богослов'ї. Оцінено вплив спадщини українських мислителів (40-х років XIX ст. – 60-х рр. XX ст.) на розвиток методологічних засад філософсько-релігійних ідей. Охарактеризовано також єдність неоднозначних, різновимірних процесів у методологічному утвердженні обміркованих ідей.

Ключові слова: міжрелігійна свідомість; одкровеннознавство; релігійна логіка

**Ukrainian thinkers on philosophical and religious ideas of revelation and transfiguration:
methodological principles**Z.I. Timenyk²

The article has been based on legacy of Ukrainian thinkers of 1840s-1960s. The author has highlighted how the discussed ideas function in close proximity to analogous ideas. For instance, the idea of God has been reviewed from the viewpoint of human and world structure, with the idea of interaction between good-evil, light-darkness. While interpreting the topic of the article, the reasonable interdependence of principles, ratios and other constructs has been justified by researcher. A complex of such processes creates a so-called “cascade” in which elements of (inter)religious communications and multidisciplinary space become a reality through harmonized temporhythmics from various dimensions. At the same time, essential features of the revelation of nature and God on the borderline of paganism and Christianity have been distinguished in a systemic manner. Under the above-mentioned circumstances, “religious logics” demonstrates its possibilities. It is indispensable during the analysis of given ideas. When we think about the regularity of stage-by-stage transformation of the very concepts “revelation”, “transfiguration” comes to the said borderline. Big attention has been paid by the researcher to manifestations of partiality or wholeness of these notions from the standpoint of their harmony. Real functioning of “religious logics” gave ground to the introduction of such new notions as “inter-religious consciousness”, “revelation studies”. Not only their expediency have been justified. They are also used directly to elicit philosophical and religious ideas. One of the arguments in favor of these ideas is the necessity to expand terminological lexis, which is insufficient in modern studies. The introduction of new terms with the terms which were had not been used for a long time, has been combined by the author. This is, namely, the aforementioned “religious logics” as well as “divine dialectics”. Due to this combination a kind of symphony of interdependent notions has been formed: they come to function interchangeably with different rate and intensity in (inter)religious communications and interdisciplinary space, proving the existence of “divine dialectics” through their manifestations. From the standpoint of philosophical concept of historical memory, time manifestations on paganism and Christianity as two faith-recognizing systems in Ukraine assert themselves. The prospects for further development of the topic within the context of contemporary spiritual being have been justified by the author at the end of the article.

Keywords: inter-religious consciousness, religious logics, revelation studies

¹ Кандидат філософських наук, доцент; Національний університет «Львівська політехніка», 79000, Львів, вул. Степана Бандери, 12

² PhD in philosophy, associate professor; Lviv polytechnic national university, 12, Stepan Bander Str., Lviv, 79000, Ukraine

³ Кандидат философских наук, доцент; Национальный университет «Львовская политехника», 79000, Львов, ул. Степана Бандеры, 12

E-mail: consystoria@ukr.net

Українські мислителі о філософсько-релігійних ідеях одкровення, преображення: методологічні основи

З.И. Тименик³

Обнаружено взаємозв'язок між ідеєю одкровення та преображення. Основаним для цього є реальне впливання «релігійної логіки». Установлено, що для повноцінного проявлення цих філософсько-релігійних ідей виключальне значення має «темпортніка». Вона насквзь способна з'єднати названі ідеї з (між) релігійними комунікаціями та міждисциплінарним простором. В результаті комплексу зв'язів утворюється «каскад» процесів. Це є свідченням взаємної умовленості аналізу, елементів синтезу, гармонії, симфонії. Виявлено недостаточне кількість існуючих термінів для розкриття об'єкту ідей. Предложено ввести в дослідницький процес такі поняття, як «міжрелігійне свідомство», «одкровенство» та знову – «релігійну логіку». Обнаружено касательні, сегментні зв'язи з одноіменними ідеями в християнському богослов'ї. Оцінено впливання насліддя українських мислителів (40-х років XIX ст. – 60-х років XX ст.) на розвиток методологічних основаній філософсько-релігійних ідей. Охарактеризовано також єдинство неоднозначних, різномірих процесів в методологічному утвердженні об'єкту ідей.

Ключевые слова: міжрелігійне свідомство; одкровенство; релігійна логіка

Peer-reviewed, approved and placed: 12.10.2016.

Постановка проблеми. До кінця невизначена структурованість філософії релігії ускладнює методологічне осмислення запропонованих для аналізу ідей. Неусталеним залишається термінологічний інструментарій, а недостатність потрібних для вжитку понять спонукає до їх ситуативного творення (зокрема, стосовно «одкровенств», «міжрелігійної свідомості»). Для дослідницького процесу є також сенс поновити ті терміносполуки, які вже функціонували більш як сто років тому, але які майже відсутні у сучасних публікаціях (це, зокрема, «божественна діалектика» [див.: 1, с. 315] і «релігійна логіка» [див.: 4, с. 604] тощо. Сама ж маловивченість обміркованих ідей уповільнює утвердження історичної пам'яті у просторі (між)релігійних комунікацій¹. Виниклий стан певною мірою дистанційно нас від усебічнього осмислення язичницько-християнських взаємобумовленостей – однієї із важливих передумов, щоб поглиблювати соборну свідомість українців як етнонації.

Аналіз досліджень і публікацій. Критичних матеріалів останніх років, що стосувалися б висвітлення даної статті, наразі не виявлено. Однак тією чи іншою мірою наявною стає дотичність до запропонованої теми. Зокрема, «коли [...] визнати національну диференціацію культур» [15, с. 11], то є підстава на теоретичному рівні твердити про самоідентифікацію обміркованих ідей на язичницько-християнському суміжжі (особливо, коли мовити про закономірності внутрішньоструктурних станів пра- і сучасного українського духовнокультурного простору). Розмірковуючи про стан розуміння духовної культури, І. Лисий стверджує доконечність вироблення «власної системи цінностей і постановки нових цілей» [16, с. 62]. Мовиться про тезу, яка своїм контекстом стає прийнятною для методологічних осмислень зазначених тут ідей. Щодо К. Вергелеса, то, розмірковуючи про спадщину С. Булгакова й В. Зінківського, не виявлено наміру автора безпосередньо розкривати прояви віри у руслі одкровення. Вергелес обмежився лише загальним твердженням про такі зацікавлення названих дослідників [див.: 7, с.255]. Тоді як О. Бо-

гомалець з непровною опосередкованістю розкриває специфіку язичницького одкровення природи стосовно Одкровення (християнського) Бога через одну із висновкових тез про таку ситуацію, коли «кількість персоніфікованих духів предків [...] на час християнізації уже трансформувались в окремих богів» [3, с.254].

Мета дослідження – розкрити особливості впливу філософсько-релігійних ідей одкровення, преображення у їхніх взаємозв'язках та взаємообумовленостях крізь контекст міждисциплінарного простору і (між)релігійних комунікацій на підставі спадщини українських мислителів (40-х рр. XIX ст.– 60-х рр. XX ст.). Для осмислення названого потрібно використати комплекс методів, принципів, відношень з увагою до їх системної взаємообумовленості.

Виклад основного матеріалу. Ідеї одкровення, преображення набувають специфічного статусу, коли розмірковуючи про істину й повноту (між)релігійних комунікацій або ж коли об'єктом є взаємодія добра-зла, світла-темряви. Названий статус корелюється також із роздумами про Бога з погляду системи Його наймень чи з погляду простору людини, світобудови. Тобто, коли названі поняття, формулюючи однойменні ідеї, здатні водночас ситуативно, періодично взаємообумовлюватися. Через неоднозначну, різномірну, багатоступеневу темпоритміку принципів, відношень та інших конструктів виникає комплекс процесів; їх взаємодія своєю чергою уконкретизовується через супровідність, дотичність, сегментацію.

В результаті з названого комплексу формується «каскад» темпоритмік². Про їх існування непровню стверджував свого часу Василь Зінківський. Малає на увазі ситуація, коли у людини є намагання пізнати Божество із супровідним проявом того, як урельне себе «таємниця внутрішнього росту, ритм коливань». [11, с. 98]. Мовилось про такий духовний ріст, який через названий ритм здатен виражати внутрішні стани одкровення. Визнано, отже, не тільки об'єктивність, а й саму специфіку виниклого «каскаду», що у процесі формування й вираження набуває здатності мати свою «свою логіку», котра, одна-

че, «не піддається ніякій регуляції» [11, с. 98]. Тому темпоритмічні стани, під час яких виявляють себе елементи обміркованих ідей, не можуть набувати односторонньої логічної злагодженості через свою смислово неадекватність, а то й – очевидну функціональну неодносторонність (коли мати на увазі діяння зла-темряви на протидію добра-світлу). Але парадоксальність ситуації полягає в тому, що темпоритміка таємниці такого росту ситуативно корелюється із темпоритмікою «таємниці зла в людині – у цій його глибокій зв'язаності з добром» [12, с. 26].

Тобто мовиться про таємницю, котра все ж своїм темпоритмічним вираженням щоразу заново переінакшує життєві реалії задля їх нового усталення. Через що взаємозумовленість під час формування виниклої релігійної системи закономірно поєднується із розумінням досвіду – як одного із духовних концентратів. Маються на увазі обставини, коли на шляху до пізнання (а відтак і одкровення) Того, Хто Найвищий, спонтанно, в одночасі, з'являється спонукання потреба у названій зв'язаності осмислювати і добро, і зло. Названий концентрат має потенційну здатність уконтекстовуватись у міждисциплінарний простір. Адже релігія «засновується на одкровенні трансцендентного, на переживаннях Божеств. Таке переживання <...> існує <...> в своїй конкретиці як життєве сприйняття, [як] досвід. Вираженням такого досвіду є догмати. Одкровення ж філософії є для неї лишень теми і проблеми» [5, с. 756–757].

Аналітико-синтетичні виміри трансцендентно-іманентного у контексті відношення «Бог-людина-Бог» зосереджуються тут на темпоритміці конструкту «заснування-переживання-сприйняття-вираження» – такого конструкту, елементи якого виникають, формуються і усталюються за умови передусім урального вияву історико-духовної пам'яті, філософської концепції часу і комплексу психофізичних виявів. Тобто мовиться про такі стани, які, взаємопоєднуючись, безпосередньо спроможні формувати обмірковані ідеї. А до кінця непізнане одкровення у філософії смислово зміщено у сферу тем і проблем, непроявно трансформуючись і в його філософсько-релігійний сенс.

Отоже, елементи міждисциплінарного простору і (між)релігійних комунікацій, перебуваючи у взаємозумовлених контактах, здатні забезпечувати такий комплекс процесів, які сприяють поперемінним осмисленням виниклих (видо)змін «Одкровення». Тому на шляху до сприйняття Бога аналітико-синтетичні виміри урального вияву вже на етапі творення відповідної віровизначної системи. «Релігія, – стверджував С. Булгаков, – засновується не на туманному і невизначеному відчутті Божества взагалі чи трансцендентного світу взагалі, до чого зводить її, з одного боку, адогматична містика і Gefühlstheologie³, а з другого – раціоналістичне просвітительство – [...] [засновується релігія] на деяким цілком визначеним знанні цього світу, [на] самоодкровенні Божества. Усяка релігія [–] догматична, вона встановлює відношення не до Божества взагалі, а до [такого] визначеного Бога, який має своє «ймення» [4, с. 650].

Усталюється тут комплекс різногалузевих станів і дій, які мають свою логіку розвитку на підставі поетапного взаємообумовленого формування і які можуть вносити відповідну злагодженість (цього разу – у межах виниклого конструкта «заснування-знання-зведення-визначення-встановлення»). Певна парадоксальність, однак, полягає в тому, що у простір одкровення дотично або супровідно закономірно уральноюються добро-зло, світло-темрява – як елементи однойменної ідеї, без яких процес відчуття й пізнання Того, Хто Найвищий, мав би сутнісну неповноту.

І тому доречним стає застереження Зінківського про реальні можливості філософії (які тут сегментно накладаються зі здатністю філософії релігії) у його розмислі стверджувалось: якщо перша названа галузь знання «відривається від Одкровення, [то] не може піти далі від збирання часткових істин для з'ясування діалектичної пов'язаності тих чи тих ідей» [13, с. 17]. В одночасі супровідно усталюється комплекс процесів про те, що «<...> відділяти розум від віри, філософію від богослов'я – означає обмежувати світло Одкровення тільки тією сферою духу, котра спрямована до Бога» [13, с. 14]. Тому темпоритміка конкретної галузі знання, трансформуючись у процес пізнання Бога, під час утвердження обміркованих ідей набуває своєї органічності лишень за названих ситуацій. Відтак сприйняття одкровення – означає передусім утверджувати цілісність світу, яким би суперечливим такий світ не був.

Проглядається і думка про «сфери ідей» на підставі «сфер творчості» [13, с. 14], унаслідок чого уральноюються два поняття: богоявлення і богоодкровення, – у міжрелігійному (а не лишень – християнському) тлумаченні. Тобто коли розмірковувати про Божество – як Сутність – і водночас про конкретну інтерпретацію названих понять – у просторі віровизначань [див.: 4, с. 729; 6, с. 339]. За виниклих обставин утверджується відношення «психофізичне-гносеологічне-одкровенне» (його є підстави осмислювати в одночасі через два принципи – поступовості-последовності й цілісності). Стосовно багатовиражальності останнього елемента цього відношення, то Бердяєв запропонував для його усталення реальну поетапність (коли сприймати язичництво як необхідний ступінь у виявах світового одкровення) [див.: 1, с. 324]. В результаті ситуативно виникає відношення «одкровення Наймогутнішого-справжність виявів Наймогутнішого»: «У язичництві було справжнє одкровення Божества, але розгорталася тільки безконечна Божественна міць; смисл залишався закритим. <...> Тільки грецькі філософи почали прозирати Логос» [див.: 1, с. 323].

Дослідник намагається з'ясувати таємницю внутрішньо-структурних процесів самого одкровення з погляду того, якими насправді є темпоритмічні вияви його сутності у (між)релігійних комунікаціях. Непроявно прочитується думка: за структурою одкровення не може бути однотипним явищем, бо у (між)релігійних комунікаціях цілісно єдине у собі два згармонізовані, хоча й неоднозначні, світи – Божий та людський. Тому за логікою процесів виявлялась пара-

доксальна ситуація: язичницьке одкровення – справжнє, але водночас прикметне своєю частковістю, а тому й темпоритміка справжності є узалеженою від темпоритміки частковості.

У такі розмисли уконтекстовуються сентенція Булгакова: «Міфів притаманна вся та [ж] об'єктивність або кафолічність, котра взагалі властива одкровенню: він і виражає зміст одкровення або, інакше кажучи, одкровення трансцендентного вищого світу стається безпосередньо у світі, якщо є письменна, котрі вписують цей світ в іманентну свідомість» [5, с. 728–729]. Утверджуються два взаємопоєднані відношення: «об'єктивність світу–вселенськість–космізм», а також «одкровення трансцендентального–свідомість іманентного».

Автор сентенції, осмислюючи трансцендентно-іманентне, використовує функціональні можливості «письмен» – своєрідного символу для відтворення інформаційної повноти духовного довкілля на шляху до сприйняття Бога. Мається на увазі символ, що здатен вписати світ, сконцентрувавши в собі найсутніше у процесі людського усвідомлення довколишнього. Відтак непрямо устаюється думка про органічну антропологізацію ситуативно виниклих процесів, коли настає взаємообумовлене вираження зблокованих станів під час уреалення міфу-одкровення. Помітним у Булгакова є також намір з'ясувати ймовірний орієнтир функціональної спільності між власне міфом і власне одкровенням. Передусім, коли мовити про особливості їхнього внутрішньоструктурного простору й щодо самої смислової сегментації серед обставин супровідного буття.

Відтак виявлено спробу певною мірою типологізувати хоч якісь відносини між міфом та одкровенням. Зокрема, коли у перспективі засади міфології і засади обміркованих ідей у ситуативних контактах здатні формувати поняття, внаслідок чого є підстави твердити про можливе структурування одкровенознавства⁴ – поняття, що потенційно здатне утвердитись у статусі нової галузі знання. Отже, органічна взаємообумовленість міфу й одкровення не суперечить об'єктивній автономності людського духу, хоч сама по собі її наявність уможливує розрізняти й сам обміркований термін і трансформовані від нього похідні поняття з міждисциплінарного простору (зокрема, коли мовити про «одкровення філософії»).

Зосерджуючись на сутнісних суперечностях під час смислових трансформацій елемента обміркованої ідеї, на аналогічні ситуації звернув увагу й Зінківський. Він стверджував: «Одкровення свободи <...> не пов'язується у свідомості з Іменем⁵ і справою Христа <...> – воно мовби йде знизу, із глибини людської природи, має «природний» характер⁶. Для проникливішого погляду може відкритись і те, що така «природна» свобода і свобода у Христі є близькими одна від одної. Однак таке взаємовідношення двох свобод <...> [-] складне та заплутане і в емпіричній діяльності виступає настільки по-різному, що думка про їх внутрішні зв'язки радше перешкоджає, аніж помагає» [10, с. 3].

Тут устаюється свідомість пізнання Того, Хто

Найвищий без огляду на його (не)іпостасність чи наймення. Відтак через відношення «Бог-людина-Бог» темпоритміки онтологічного й філософсько-релігійного згармонізуються. Але коли з принципу цілісності сприймати цитовані розмисли, то помітна суперечлива позиція. З одного боку Зінківський є прихильником «проникливішого погляду» стосовно аналізованих ситуацій, однак його мисленнєва специфіка – і як богослова, і як християнського філософа – вступає у суперечність з елементами його ж філософсько-релігійного підходу (рівно – і зі самим принципом цілісності). Зокрема, коли він осмислює ідею одкровення, то настає контрверсія мисленнєвих станів, котра уповільнює, послаблює остаточні висновки, зводячи їх до констатації про перемінність перешкод в утвердженні взаємовідношень названих свобод.

Автор сентенції не мав наміру докладніше обмірковувати особливості таких свобод у їх причетності до одкровення – як явища. Все ж, передусім якраз через мисленнєву контрверсійність відбулося, так би мовити, ситуативне «призупинення» того, завдяки чому можна б лаконічно розкрити взаємовідношення заторкнених свобод. Усе це спричинило додаткову суперечність, адже на початку сентенції розмірковувалось, чи розкриваються процеси всередині «одкровення свободи» чи «із глибини людської природи» (правда, з компромісним значенням «мовби», тобто – не з цілковитою справжністю). Назване свідчить, що мисленнєва спрямованість Зінківського є дотичною з «божественною діалектикою».

Прагнучи розкрити неоднозначність «одкровення свободи», дослідник пробує згармонізувати ситуативне використання методів порівняння, аналізу, синтезу (з одночасним залученням принципів поступовості-послідовності, цілісності). І все ж, визнано неможливість повноти гармонії-симфонії латентно уприсутнених язичницько-християнських взаємообумовленостей. Вважаємо, що поява такої контрверсійності мимоволі обумовлена не стільки неоднозначністю Зінківського-богослова і Зінківського-філософа релігії, як об'єктивною неповнотою доцільного мисленнєвого згармонізування у дотично використаних галузях знання.

Непрямо висловлена думка про складну й заплутану темпоритміку обміркованих свобод доповнена супровідним визнанням про все-таки хоч якісь взаємообумовлені контакти з огляду на близькість у сприйнятті як природи, так і Того, Хто Найвищий. Тому з філософсько-релігійного погляду «одкровення свободи» фактично єднає все світлоносне у (між)релігійних комунікаціях, долаючи канонічні неузгодженості між відповідними віровизнавчими системами, А тому можна твердити про існування темпоритміки, котра засобами симфонії максимально здатна узлагоджувати неоднозначне, суперечливе, складне. Із таких методологічних спостережень формується ще одна підстава на користь одкровенознавства – як окремої галузі знання.

Категоричнішим у судженнях був Микола Бердяєв, зазначаючи, що смисл Божества в язичниць-

кім одкровенні залишався закритим. [див.: 1, с. 323]. Ставши на позицію християнської філософії, автор «Походження зла і смислу в історії» мав на увазі одкровення – саме як важковловлювальне для язичників явище і котре (порівняно із християнським) асоціювалося певною мірою зі статикою. Хоча з погляду релігійної логіки можна стверджувати: у кожній епосі (неіпостасній чи іпостасній) було своє обґрунтоване розуміння Того, Хто Найвищий.

Тому є підстави твердити про об'єктивне існування міжрелігійної свідомості⁷, яка в обміркованих контекстах є присутньою непроявно, хоча ситуативно уральною. Особливо, коли мовити про сам феномен стійкості переосмислених елементів язичницького в християнським. Зокрема, Зіньківський зазначав: «Природне» протиставляється у нас самих «благодатному». <...> «Старозавітна людина», не преображена і не просвітлена, не тільки живе у нас, а й вступає у дуже складну та напружену боротьбу із «новим» у нас» [10, с. 3–4].

Стосовно ідеї преображення – як духовного оновлення, – то окремі спостереження сегментують з елементами онтології та моральної філософії (коли кожна людина має можливість для преображення до християнського духовного буття [див.: 9, с. 5–6])⁸. Хоч автор з мимовільною попереминістю ситуативно стає і на позицію християнського богослова, коли розмірковує про непреображеність старозавітної людини з погляду вірянина-сучасника. Якщо ж опроцесуальнити воедино аналізовані роздуми, то ситуативно формується контрверсійне відношення «природне» (язичницьке) «старе»–«благодатне» (християнське) «нове». Дослідник тільки стверджує самоочевидну закономірність виниклого противенства під час складної, напруженої боротьби «старого» з «новим». Але задля такої повноти одкровення, коли може утвердитися нове преображення-просвітлення.

Між тим, сукупність методологічних чинників, які використовує дослідник, насправді об'єктивізує те, що з поданих вище причин до кінця не розкрито. Отже, коли виникає нова віровизначна система, то саме по собі противенство стає неминучим. Одночасно розпочинається складний багатетапний процес переосмисленого одкровення (і – природи, і – Божества). Відтак психофізичні, моральні, світоглядно-свідомісні засади трансформуються, переінакшуючись, а їх вияв у новій епосі неможливий без оперття на спадщину старого світу.

В одкровенознавстві назване противенство водночас уможливлено корелювати із проблемою узлагодження філософсько-релігійних поглядів дослідника. Мовиться про такі ситуації, коли усвідомлюється специфіка іншогалузевих сфер. Зокрема, у ситуації, коли на світоглядну позицію дослідника частково впливають консервативні упередження зі сфери християнського богослов'я. І таке помітно із цитованої вище сентенції Зіньківського. Автор не вважав за потрібне розкрити причини й саму сутність складної та напруженої боротьби із «новим» [див.: 10, с. 3–4]. Між тим на зіткненні філософсько-релігійного й одкровеноз-

навчого утверджується «каскад» процесів, коли темпоритміка гармонійно-симфонійного з об'єктивною необхідністю попереминно змінюється на темпоритміку різновимірних противенств. І тому формується своєрідна дифузія відповідних темпоритмік.

Для методологічного осмислення міжрелігійної свідомості через контекст обміркованих сентенцій сутнісне значення мають також такі поняття, як «сенси віри» й «душа релігійності» [див.: 8, с. 9, 26]. Зокрема, у Зіньківського мовиться не тільки про те, як темпоритміка вияву названих понять є повсюдною, всеохопною, а й непроявно уприсутнюється думка, що вони є супровідними чинниками, коли така свідомість усталюється. Тому «сенси віри» й «душа релігійності» за ситуативно виниклих обставин уконтекстовуються у (між)релігійні комунікації. А через конструкт «колись–тепер» зберігається і тяглість традиції, яка спричинює попереминні взаємобумовні процеси, коли пріоритетним стає різновимірний феномен традиції розуміння обміркованого сенсу і самої «душі релігійності».

Своєрідно поєднана сукупність процесів проглядається і в Ореста Новицького: «Релігійне почуття при всій його простоті здатне всіляко видозмінюватися: або, прилучаючись до свідомості, перетворюється на думку та роздуми і стає молитвою, або, примикаючи до волі, відкривається більш практично і переходить у вчинки і обряд» [17, с. 338].

Процеси, що відбуваються за обміркованих обставин, не виражають у Новицького противенства добра зі злом чи світла з темрявою. Водночас не розкриваються й витoki реальних контроверсій. Між тим латентно зафіксовано стан інтенсивних темпоритмічних (видозмін) духовного світу людини на зламі релігійних епох, коли надходить час переходу від одкровення старовіровизначного до переосмисленого, нового.

Позиція дослідника прикметна тим, що розкриває особливості феноменологізації то молитви, то звичаєво-обрядового укладу крізь двоваріантну змінність обміркованої свідомості. Водночас на зіткненні елементів психофізики, онтології, моральної філософії утверджується «каскад» процесів. Тому уможливлено вияв і самої міжрелігійної свідомості, яка цього разу стає необхідною, коли осмислювати рівнобіжно-попереминні процеси. Рівень їх практичного урального у філософсько-релігійному утвердженні аналізованих ідей постійно «балансує» між молитвою – як одного із вияву онтологічного буття – і сукупністю наявних фактажів.

До утвердження міжрелігійної свідомості причетними є також роздуми Миколи Бердяєва, який феноменологізацію молитви поєднував із наслідками її (не)проявів: «Де нема молитви, там нема релігії. <...> Факт молитви як у християнській, так і у всіх релігіях повинен бути, врешті, зрозумілим і за філософським своїм значенням». [4, с. 603]. Між тим, «феноменологічний аналіз молитви <...> відсутній цілковито» [4, с.602].

До комплексу таких процесів долучається і феномен «<...> рідного Божого образу в кожній лю-

дині» [2, с. 12]., де антропологізація взаємообумовленості обміркованого поєднання з однозначною темпоритмікою іманентних станів у просторі моральної філософії. Тобто коли «<...> справжня любов до людей є любов'ю не проти істини і Бога, а в істині, і в Бозі <...>» [2, с. 12]. Таким чином, експліцитна чи непрява феноменологізація «сенсу віри», «душі релігійності», «рідного Божого образу» і самої молитви стають конструктивними елементами у проявах самої міжрелігійної свідомості. З погляду ідей одкровення, преображення уреальнюється ще один феномен міжрелігійної свідомості – феномен співжиття. Його заторкує Митрополит Іларіон (Огієнко), коли розмірковує про язичницьку систему, що «мала свою ідеологію, [...] вона й тепер сильно впливає на нашу Віру Христову⁹, правильніше – живе поруч з нею» [14, с. 10]. Мисленнєвий світ українського православного єрарха певною мірою контроверсує тут з його ж позицією як філософа релігії (зокрема, стосовно лише констатації названого співжиття, оскільки розкривати його причини Владика Іларіон наміру не мав). Однак усе-таки латентно прочитується думка: ідеї одкровення, преображення неминуче утверджуються за участю міжрелігійної свідомості. Щодо язичницької ідеології, то авторське уточнення має свою закономірність. Через нього непряво визнано: одкровення (природи та Божества) спонукує і на переосмислену повноту, і щоразу на сутнісне доповнення того, що було в релігії попередній [див.: 14, с. 406] (передусім – з огляду на неоднозначний мисленнєвий світ мирян і духовенства у погляді на названу ідеологію). Сюди органічно уконтекстовується також і одкровення самих таїнств¹⁰.

Характерною видається думка Ф. Орнатського: «Одкровення таїн у значенні зовсім трансцендентних <...> по суті дорівнює внутрішньому протиріччю, і, звичайно, не просвітить умá <...>. Неможливо й психологічно, аби те, що стосується сфери віри, у даному разі весь вміст одкровення, цілковито було закритим для розуму. Адже ж розум не є якимось зовсім відосібленим від віри <...>» [19, с. 236].

По суті засобами релігійної логіки через принцип поступовості-послідовності під час з'ясування реально (чи уявно) окреслених істин усталюється низка відношень, а саме: «таїна–одкровення–істина», «віра–розум–одкровення». І цим передусім засвідчено основне в одкровенні – всепроникність, всюдисутність.

Отже, цьому обміркованому поняттю прикметна не лише універсальна темпоритміка на зіткненнях (між)релігійних комунікацій і міждисциплінарного простору, – наявною водночас стає також потенційна здатність до гармонізації комплексу різновимірних, неоднозначних процесів. Обмірковане явище, органічно склавши простір однойменної ідеї, дає підстави для роздумів щодо «мислення, котре вірує» – як про концептуально новий чинник у розумінні ідеї одкровення. «Поза Одкровенням, – зазначав Зіньківський, – людський дух стає жертвою однобічного розвитку розуму на шляхах світосвідомості. <...> Лише за наявності Одкровення <...> можливі не тільки рівно-

вага віри й розуму, а й нові перспективи для «мислення, котре вірує»» [13, с. 52].

Через таке багатоступінчасте відношення, як «дух–розум–Одкровення (одкровення)–«мислення, котре вірує» відбувається поняттєва трансформація зі сфери християнського світобачення (чинник «Одкровення») до – іншовіровизнавчого (чинник язичницького «одкровення»). Інакше у (між)релігійних комунікаціях починає виникати дисгармонійність, яка не сприяє комплексним (взаємозв'язкам у сфері обміркованих ідей [див.: 13, с. 52]. Водночас латентно мовиться про таке мислення, котре з позиції «релігійної логіки» через відношення «Бог–людина–Бог» під впливом трансцендентно-іманентних станів створює можливості для утвердження ідеї преображення.

Таким чином, зі сентенцій Орнатського й Зіньківського впливає, що одкровення таїнств є не лише замкнутим, внутрішньопросторовим явищем. Воно здатне також виявлятися в іншовіровизнавчих структурах, стаючи об'єктом для теоретичних розмислів.

На зіткненні (між)релігійних комунікацій та міждисциплінарного простору опосередковано розмірковував про закономірність обміркованих процесів і Новицький. Він стверджував: «<...> певна форма природної релігії спричинювала певну форму філософії; оприявлена форма філософії вела до вищої форми природної релігії, яка своєю чергою спонукувала до вищого розуміння філософського; і таке взаємне збудження релігією філософії і [збудження] філософією релігії продовжувалося до появи Богоодкровенної, християнської релігії» [18, с. VI–VII].

Смислово розрізняваний конструкт «Одкровення–одкровення» (на підставі непрявного «християнське–іншорелігійне») одночасно здатен виявляти себе і у внутрішньохристиянській сфері, і у названих комунікаціях. Тому дослідник зі ситуаційною закономірністю використовує принципи поступовості–послідовності, єрархізації, цілісності, гармонії. Водночас зафункціонують такі способи вияву, як дотичність, накладання, сегментація, нанизування. За виниклих обставин із попереминою темпоритмікою через складну взаємодію названих принципів, способів розкривають свої можливості також такі елементи, як «спричинення–оприявлення–спонукування–збуджування». Отже, названі методологічні чинники набувають своєї логічно взаємозумовленої системи, внаслідок чого ситуативно формується «каскад» трансформаційних процесів від ідеї одкровення до ідеї преображення.

На зіткненні таких явищ за участю розуму й одкровення поглибленню обміркованого сприяють також сентенції Владика Йосифа Сліпого, зокрема, коли діяльність розуму наскрізь пронизується логікою духовних ситуацій [див.: 20, с. 133]. Дослідник прагне поєднати неотомістичні мотиви (щодо закономірностей гармонії віри й розуму) із уприявленням у розумі одкровенням: «В науці є чинний розум, у вірі діє також розум, але просвічений надприродним об'явленням» [20, с. 133]. Назване взаємоіснування, однак, стає несумірним, як тільки одкровення виявляє свої синтезувальні властивості. Тобто, коли по-

чинає уприявнюватись просвітлення – один із етапів від одкровення до преображення. Однак Владика Йосиф не вважав за потребу вибрати об'єктом для вивчення також ті місця дотику «чинного розуму» у науці, котрі з певною дозою припущення взаємозумовлюються під час одкровення «просвіченим розумом». Попри те, в обміркованих процесах відбувається і просвічення розуму, і «орозумнення» віри. Відтак утверджується не лише інтенсивний взаємозв'язок понять – настає також взаємообумовленість між двома просторами (віри й розуму). Уреальнюються й ознаки симфонії між зафункціонованими поняттями, без чого утвердження ідей одкровення, преображення не набуває своєї повноти.

Висновки. Отже, основними методологічними засадами у вираженні обміркованих ідей є ті принципи, методи, відношення, які разом з іншими конструктами формують «каскад» темпоритмік. Названий каскад виражається через дотичність, сегментацію, ситуативність, системність і структурується

передусім через такі «духовні концентрати», як релігійний досвід і «міжрелігійна свідомість». Уведення названої свідомості до евристичних процесів уможливорює вияв гармонійно-симфонійних станів під час зіткнення різновіровизначних ситуацій (коли мовити про генезу названих ситуацій, їх розвиток й контакти із міждисциплінарним простором та (між)релігійними комунікаціями). Супровідно здатен гармонізувати «каскад» процесів сам чинник співжиття через феноменологізацію молитви, внаслідок чого є підстави розмірковувати про одкровенознавство – таку галузь знання, яка має підстави для свого утвердження. Ідеї одкровення, преображення уреальнюються за супровідною дією «релігійної логіки» – поняття, яке попри свою, на перший погляд, значеннєву контроверсійність, насправді системно об'єктивізує свій сенс.

Нові методологічні студії про ідеї одкровення, преображення здатні актуалізувати потребу подальшого розвитку світоглядно-свідомісного рівня українського суспільства.

ПРИМІТКИ:

¹ Через таке орфографічне написання названих комунікацій певною мірою уможливлено відтворити специфіку їх контекстуальних виявів. Адже «(між)релігійне» і «конкретно релігійне» перебувають у поперемінних і переважно одночасних взаємообумовленостях, коли мовити про сукупну дію їх усистематизованих і злагоджених проявів.

² Вважаємо, що у дослідницький процес є сенс вводити поняття «темпоритміка». Передусім вона володіє всепроникною здатністю (зокрема, коли мовити про поетапне утвердження елементів гармонії, симфонії стосовно Божого й людського світів). Розкрити темпоритміку означає також з'ясувати систему органічно взаємообумовлених і взаємопов'язаних станів, які відбуваються у (між)релігійних комунікаціях та у міждисциплінарному просторі під час утвердження відповідної філософсько-релігійної ідеї. За формою вираження темпоритміка є різномірною, багатоваріантною, неоднозначною і водночас – конкретно ситуативною.

³ Тобто – теологія почуттів

⁴ Це поняття пропонуємо використовувати у науково-дослідному процесі.

⁵ Таке написання у тексті.

⁶ В оригіналі – ««натуральный» характер».

⁷ Таке поняття пропонуємо для дослідницького процесу.

⁸ Є підстави вважати, що звернення написав саме Василь Зінківський. Передусім тут наявні висловлювання, які стосуються суто теоретичних спостережень про релігійну психологію та філософію релігії. А якраз тоді над окремими концептуальними засадами названих галузей знань працював цей мислитель. Термінологічний апарат у зверненні є аналогічним, як і в його статті «Задачи религиозной психологии» (див.: «Христианская мысль» [Київ]. – 1917. – № 1. – С. 24–45). За стилем викладу окремі фрагменти обміркованого тексту справляють враження другої частини зазначеної статті. Окрім того, з цілковитою долею ймовірності можна припустити, що редколегія часопису, членом якої був автор звернення, і доручила йому написати аналізований тут текст.

⁹ Написання цих слів збережено.

¹⁰ Тут ужито поняття «таїнство» – як традиційно вживане. У Ф. Орнатського – «таїна».

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Бердяев Н. Происхождение зла и смысла в истории / Николай Бердяев // Вопросы философии и психологии [Москва]. – 1908. – Кн. 4 (94). – Сент.–окт. – С. 287–334.
2. Бердяев Н. Философская истина и интеллигентская правда / Николай Бердяев // Вехи: сб. статей о русской интеллигенции Н. А. Бердяева, С. Н. Булгакова, М. О. Гершензона, А. С. Изгоева, Б. А. Кистяковского, П. Б. Струве, С. Л. Франка. – Москва: Изд-во «Новости» (АПН), 1990. – С. 5–26. – (Репринтне відтворення видання 1909 р.).
3. Богомолец О. В. Специфика языничьего світогляду слов'ян в контексті його християнської трансформації / О. В. Богомолец // Гілея: наук. вісник: зб. наук. праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – Київ: Вид-во «Гілея», 2015. – Вип. 99 (8). – С. 251–255.
4. Булгаков С. Трансцендентальная проблема религии / Сергей Булгаков // Вопросы философии и психологии [Москва]. – 1914. – Кн. 4 (124). – Сент.–окт. – С. 580–652.
5. Булгаков С. Трансцендентальная проблема религии. (Продолжение) / Сергей Булгаков // Вопросы философии и психологии [Москва]. – 1914. – нояб.–дек. – Кн. 5 (125). – С. 728–780.
6. Булгаков С. О тварности / Сергей Булгаков // Вопросы философии и психологии [Москва]. – 1915. – Кн. 4 (129). – Сент.–окт. – С. 293–344.
7. Вергелес К. М. Філософсько-релігієзнавчий аналіз віри та її критеріїв / К. М. Вергелес // Гілея: наук. вісник: зб. наук. праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – Київ: Вид-во «Гілея», 2015. – Вип. 99(8). – С. 255–258.
8. Зеньковский В. Задачи религиозной психологии / В. Зеньковский // Христианская мысль [Київ], 1917. – [№ 1]. – Янв. – С. 24–45.

9. [Зінківський Василь]. Христос Воскресе! : [звернення до читачів] / [Василь Зінківський] // Християнська думка [Київ], 1917. – [№ 3]. – Марг–апр. – С. 3–6. – (У кінці є криптонім автора – 3).
10. Зеньковский В. Свобода и соборность / В. Зеньковский // Путь [Париж], 1927. – № 7. – Апр. – С. 3–22.
11. Зеньковский В. О значении воображения в духовной жизни (По поводу книги Б. П. Вышеславцева «Этика преображенного эроса»). – Париж, 1931) / В. Зеньковский // Путь [Париж], 1932. – № 32. – Февр. – С. 90–102.
12. Зеньковский В. Зло в человеке / В. Зеньковский // Путь [Париж], 1938. – № 56. – Май–июнь. – С. 19–36.
13. Зеньковский В. В. Основы христианской философии / В. В. Зеньковский. – Москва : Канон+, 1997. – 560 с. – (История христианской мысли в памятниках).
14. Лларіон Митр. Дохристиянські вірування українського народу : іст.-реліг. моногр. / Лларіон Митр. – Київ : АТ «Обереги», 1992. – 424 с. – (Передрук з вінніпезького видання 1958 р.).
15. Лисий І. Я. Національна філософія як проблема / Іван Лисий // Наук. зап. НаУКМА. [Серія] Філософія та релігієзнавство. – Вип. 128. – Київ, 2012. – С. 3–15.
16. Лисий І. Я. Два «Невчасні міркування» Ніцше: проблема культурної ідентичності / Іван Лисий // Наук. зап. НаУКМА. [Серія] Філософія та релігієзнавство. – Вип. 154. – Київ, 2014. – С. 61–71.
17. [Новицький Орест]. Руководство к опытной психологии, составленное Ор[динаторским]. Проф[ессором]. Универ[ситета]. Св. Владимира Орестом Новицким / [Орест Новицкий]. – Київ : В Университетской Типографии, 1840. – 487 с.
18. [Новицький Орест]. Постепенное развитие древних философских учений в связи с развитием языческих верований. Соч[инение] Ор[еста] Новицкого : в 4 ч. / [вступ. статья автора без подпису на с. V–XII] / [Орест Новицкий]. – Киев : В Университетской типографии, 1860. – Ч. I: Религия и философия Древнего Востока. – XV с. + 326 с.
19. Орнатский Ф. С. Возможно ли научное занятие религией? (Речь, произнесенная на годичном акте Киевской Дух[овной] Академии 26 сентября 1888 года / Ф. С. Орнатский // Труды Киевской Духовной Академии. – 1888. – № 12. – С. 223–247.
20. [Сліпий Йосиф]. Твори Кир Йосифа Верховного Архієпископа і Кардинала / [Йосиф Сліпий] ; зібрані о. проф. д-р Іван Хома і о. Іван Яцків ; Український Католицький Університет ім. Св. Климента Папи. – Рим: [Б. в.], 1969. – Т. 2. – 315 с.

REFERENCES:

1. Berdyaev, N., 1908. Proiskhozhdeniye zla i smysla v istorii [Origin of evil and sense in the history], Vopr. Filos. i Psikhol. [Moskva]. 4 (94), 287–334 (in Russian).
2. Berdiaev, N., 1990. Filosofskaya istina i intellihienskaia pravda [Philosophical and intelligent truth]. Vekhy: collection of the articles on Russian intelligentsia by Berdiaev N., Bulhakov S., Hershenson M., Izhoiev A., Kistiakovskii B., Struve P., Frank S. "Novosti", Moskva (in Russian).
3. Bohomolets', O. V., 2015. Spetsyfika yazychnytskoho svitohliadu slovia v konteksti ioho khrystyianskoho transformatsii [Specifics of Slavs Pagan world outlook in the context of its Christian transformation]. Hileia : nauk visnyk : zb. nauk. prac, 99(8), 251–255 (in Ukrainian).
4. Bulhakov, S., 1914. Transtsendentalnaia problema religii [Transcendental Problem of Religion]. Vopr. Filos. i Psikhol. [Moskva]. 4 (124), 580–652 (in Russian).
5. Bulhakov, S., 1914. Transtsendentalnaia problema religii [Transcendental Problem of Religion]. Vopr. Filos. i Psikhol. [Moskva]. 5 (125), 728–780 (in Russian).
6. Bulhakov, S., 1915. O tvarnosti [On the Creation]. Vopr. Filos. i Psikhologii. [Moscow]. 4(29), 293–344 (in Russian).
7. Verheles, K. M., 2015. Filosofsko-peliihiieznavchyi analiz viry ta ii kryteriiv [Philosophical and Religious analysis of faith and its criteria]. Hileia : nauk visnyk : zb. nauk. prac. 99(8), 255–258 (in Ukrainian).
8. Zien'kovskii, V., 1917. Zadachi religioznoi psikhologii [The Tasks of Religious Psychology]. Khrist. Mysl'. [Kyiv]. 1, 24–25 (in Russian).
9. Zien'kovskii, V., 1917. Khristos Voskriesie ! [Christ Has Arisen ! : [appeal to readers]]. Khrist. Mysl'. [Kyiv]. 3, 3–6 (in Russian).
10. Zien'kovskii, V., 1927. Svoboda i sobornost' [Freedom and Sovereignty]. Put' [Paris]. 7, 3–22 (in Russian).
11. Zien'kovskii, V., 1932. O znachenii voobrazheniia v dukhovnoi zhizni (Po povodu knihi B. P. Vysheslavtseva "Etika priobrazhennoho erosa") [On the meaning of imagination in spiritual life (Concerning the subject of the book Ethics of Transformed Eros by B. P. Vysheslavtsev)]. Put' [Paris]. 32, 90–102 (in Russian).
12. Zien'kovskii, V., 1938. Zlo v cheloviekie [Evil is inside a man]. Put' [Paris]. 56, 19–36 (in Russian).
13. Zien'kovskii, V., 1997. Osnovy khristianskoi filosofii [Fundamentals of Christian Philosophy]. Kanon +, Moskva (in Russian).
14. Ilarion, Metr., 1992. Dokhrystyianski viruvannia [Pagan Faiths of Ukrainian People: Hist.-Relig. Monogr.]. АТ "Oberehy", Kyiv (in Ukrainian).
15. Lysyj, I., 2012. Natsionalna filosofia yak problema [National Philosophy as a problem]. Nauk. Zap. NaUKMA. 128, 3–15 (in Ukrainian).
16. Lysyj, I., 2014. "Dva nevchasni mirkuvannia" Nitsche ["Two Wrong time Ideas" by Nietzsche: The Problem of Cultural Identity]. 154, 61–71 (in Ukrainian).
17. Novyts'kyi, Orest. (1840). Rukovodstvo k opytnoi psikhologii, sostavlienne Ordinatorskim Professorom Universitieta Sv. Vladimira Oriestom Novickim [Manual of Experimental Psychology by Orest Novitski, Ordinary Prof. of Kyiv Saint Vladimir University]. V Universitietskoi tipohrafii, Kiev (in Russian).
18. Novyts'kyi, Orest, 1860. Postiepienne razvitie drevnikh filosofskikh uchenii v sviazi s razvitiem yazycheskikh vierovani [The Gradual Development of Ancient Philosophical Doctrines in connection of Pagan Believes' development]. Work by Or. Novitski : in 4 parts / [Introduced article of the author without signature at pp. V–XII]. V Universitietskoi tipohrafii, Kiev (in Russian).
19. Ornat'skii, F. S., 1888. Vozmozhno li nauchnoe zaniatie religiei ? (Riech, proizniesionnaia na hodichnom akte Kievs'koi Dukhovnoi Akademii 26 Sentiabria 1888 [Is the Scientific Study of Religion Possible? Speech at the year's conference of Kiev Spiritual Academy, 26 September 1888]). Trudy Kiiev Dukhov. Akad. 12, 223–247 (in Russian).
20. Slipyj, Josyf, 1969. Twory Kyr Josyfa Werkhownoho Arkhyiepskopa i Kardynala ; zibraly O. Prof. D-r. Ivan Khoma i Ivan Yatskiv [Writings of Kyr Yosyf, Major Archbishop and Cardinal, collected by Father Ivan Khoma, Father Ivan Jatskiv]. Pope St. Clement Ukrainian Catholic University. Rym, vol. 2 (in Ukrainian).